

Druzsín Ferenc

Móricz Zsigmond: Falu

Vázlat Móricz egyfelvonásosairól

Két évvel a *Sári bíró* után, 1911 áprilisában Móricz három egyfelvonásos játékát mutatta be a Nemzeti Színház *Falu* címmel. Az előadás rendezője Csathó Kálmán volt. A három kis darab: *Magyarosan*; *Mint a mezőnek virágai*; *Kend a pap?* Mindháromnak volt kisprózai előzménye: az elsőnek és a harmadiknak ugyanaz volt a címe, a középsőnek pedig *Dohányosok*. A *Magyarosan a Hét krajcár* című kötetben jelent meg 1909-ben, a másik kettő *Csitt-csatt és több elbeszélés* címen¹ egy picinyke könyvben 1910-ben.

Magyarosan. Móricz azt írta a cím alá, hogy „tragédia”. Valóban: ha egy parasztlány belebódul, esetleg bele is szeret egy rangban-módban fölötte állóba, annak rossz vége szokott lenni. A szépirodalomban is.

A „cséplőgépbe esett leányról” szóló új stílusú balladák (vagy hírversek) hírül adták, hogy Igalban Farkas Julcsa (más vidéken más), az aratás-cséplés heteiben a gépésztől, a mázsától, esetleg más „úrféltől” teherbe ejtett leány a kévemetelő állásból „beleesett a dobba”.² Arany János balladájának „szép leányát”, Dalos Eszti ugyancsak aratáskor, kinn a mezőn szederinda képében boszorkány rontotta Tuba Ferkóhoz. Bajt hozott a „hozzárontás”; a következő őszön a tengerihántók már azt regélték, hogy „Temetőbe költözött ki”.³ Péri Judit „valahol a Cserháton” aratott, ott babonázta meg Csató Pistát szőke-szép hajzuhatagával; Csatóné kasszókora rájuk talált, tőből levágta az alvó leány tündérhaját.⁴ Bolygó Erzsébet nem halt bele a cséplőgépnel fellobbant egy nyárra szóló szerelembe, világra hozta az egyik „csupa-kakukkfű”-éjszaka gyümölcsét, kiállta a falu irgalmatlan szokáshagyományát (a fejbekötés kudarcát), ám addig ment szembe a kegyetlen világgal, amíg egy didergős téli reggelen a nagyvárosi cselédkvartélyon „gyufát itt”.⁵ Gárdonyi „Paraszt-leánya”⁶ nem halt bele a „kiskántor” hűtlenségébe, de évek múlva egy környékbeli búcsúban a tanító kérdésére, hogy boldog-e, olyan választ adott, mintha a lélek mégiscsak elhalt volna benne: „Az uram jó ember.”

És mi lett az igali gépésszel, mi lett Tuba Ferkóval, Csató Pistával, Viktor úrfival, a „kiskántorral”?

Kivel mi, de Tuba Ferkón kívül a többiek máig is élnek, ha meg nem haltak. S ha meghaltak, nem a nyári szerelembe haltak bele.

¹ Bp., Lampel R. Könyvkiadó R. T., é. n.

² Együd Árpád: *Somogyi népköltés*, Kaposvár, 1975

³ Arany János: *Tengeri-hántás. Árvízkönyv Szeged javára*, Bp., 1882

⁴ Mikszáth Kálmán: *Péri lányok szép hajáról*, in: *A jó palócok*, Bp., 1882

⁵ Bródy Sándor: *A dada*, Athenaeum, Bp., 1917

⁶ Gárdonyi Géza: *A paraszt-leány*, in: *Az én falum*, Dante kiadás, é. n.

Móricz darabjában az a kiindulási pont, ami a végeredmény szokott lenni: Mukics kovács leánya kútba ugrott a tanítóért. Hogy mármost a tanító elhidegülése volt-e „csupán” az ok, vagy más is, ebből a felvonásból nem derül ki. És bár idejében kimentették, órák alatt híre ment, s így minden együtt volt, hogy „szokványos” tragédia legyen az esetből, ő maga pedig tragikus hőse a történetnek.

Nem lett tragédia belőle, illetve a hasonló esetek lélektana és sablonja szerint – nem.

Az önzó, irigy falu kisszerű emberei között katarziszra esély sem volt. Arra kiváltképp nem, hogy a Mukics lány tragikus hős legyen. Lett, ami az érzéketlenül számíthatók, egyvégtében komédiázók színpadán lehetett: mellékszereplő! A tragikus hős szerepe másvalakinek jutott.

Ketten „mérkőztek” érte: a tanító és az apa. Mégpedig közönség előtt. A kurátor és az istentiszteletre sereglő gazdák a templom ürügyén beállítottak a tanítóhoz: miként éli meg a Mukics lány bosszúját? Jóval többet kaptak, mert berontott a csábítóhoz(?) a leány apja. Egyezkedni jött.

„Vegye el a jányom... (Amint a tanító arcán meglátta, hogy erről szó sem lehet, megdühödve kiáltotta) Vegye el a jányom!”

S hogy ezzel sem ért célt:

„Bitang! (...) De majd még meg találom mondani a neved magyarosabban is.”

Egymásnak feszült két indulat, két test. Már itt van a lány is.

„A tanító lő. A lövés senkit sem talál. A kovács abban a percben már elvesztette a fejét, vér tolul a szemére (...), mint egy böszült fenevad, veti magát a tanítóra.”

És amikor harmadszorra szólal meg a templomba hívó harang, a kurátor ekképpen kommentálja a tanító halálát: „No, Mukics úr... Megmondta a magáét magyarosan!”

Móricznál tehát minden másképpen történt: meghalt, aki meg szokta úszni a hasonló „flörtöket”, aki nem szokott fizetni a hazugsággal szerzett örömeiért, és élve maradt az apa; ki tudja, hány évet kap ezért a gyilkosságért.

És a Mukics lány?

Arany a világ megértését kéri Dalos Eszti szerelmére („Ne gyalázza érte senki”), Mikszáth megrendítő szavakkal siratja el a maga „aratótündérét”, Móricz, Bródy és falusi népe keményebb: a Mukics lány a nép szemében vétkes, nem kapja meg a falu együttérzését. Nagyra nézett, egy tanítóra! („Bíz a Mukics-lány nagyon kevély vót mán. Ideje vót, hogy lekapja a lábáról ez a koszos rektor.”)

A kovács oldalára sem áll a falu. Az első gazda kimondja rá az ítéletet: „A komám jánya is szép jány, van is neki!... Mégse gondolt rá, hogy úriasszonyt csináljon belőle!”

Kinek a pártján áll a nép? A tanítóén? Igen is, nem is.

A kurátor: Nagyon haragszom arra a Mukicsra! A vót rajta, hogy a jányát elbolondítsa a tanító.

Többen elmarasztalják a tanítót is.

Sípos: Minek ugrált annyit körülötte.

Ujlaki: (...) Mindig ott ácsorgott a műhely körül. Már azt mondták rá, kovácsinas akar lenni.

Ám ezúttal is három a magyar igazság. Az első kettő (a kurátoré és Ujlakié) a népi észjárás szerinti „is-is”-t fogalmazza meg, a harmadik mindkét előbbit kiiktatva, de legalábbis zárójelbe téve kimondja, ami az érem harmadik, nagyon is létező, az össznépi érdeket képviselő oldalán van:

A kurátor: Hát bizony másképp kellett volna ezt, mester uram. Most mán járhatunk a törvényre tanúskodni... Üsse meg a guta!...

Ezzel a mondattal vált végérvényessé, hogy ennek az esetnek igazi tragikus „fóhóse” – a leány apja, Mukics kovács. Magának börtönt szerzett, és bajt hozott a „törvénytől” irtózó falura!

Szerepek?

Igazi – talán három: a tanító, a kurátor és a kovács kapott olyan szerepet, hogy egyéniséget formálhat. A többiek egy jól ismert népi „társalgási” forma résztvevői: a vasárnapi templom előtt (vagy a nyilvánosság bármely színterén) várakozó csoport belehümmögése a többnyire egy-két „szóvivő” beszédébe. Most éppenséggel – a tanító szobájában.

És végül a felvonás jeleneteiről. A húszlapnyi történetet tizenegy jelenetre darabolta Móricz, pedig háromnak, de inkább csak kettőnek lenne értelme.

Mint a mezőnek virágai (Életkép egy felvonásban). Valójában két életkép egymásutánja a községházán egy verőfényes tavaszi napon. Amíg a *Magyarosan* a tragédia esztétikai helyéről fokozatosan mozdult a komédia felé, a *Mint a mezőnek virágai* első „életképe” elsőrendű komédia, a második fele, a tanya-siak észjárására építő rész kissé túlbonyolítottnak látszó, valójában azonban szimpla „furfang”, épp csak elegendő a komédiához. Mihelyt azonban célt ér a dohányosék „praktikus” észjárása, vége a komédiának; a boldogan távolodó két ember látványa inkább idillre utal...

A felvonás első fele „lassított felvétel”: várakozás a képviselő-testület tagjaira a jegyző irodájában, mert „(...) van itt egy igen sürgős szolgabírói leirat, (...) erre még határozatot kell hozni”.

A hivatali helyiség főszereplője a falusi bíró; Tömörkény István parasztjainak észjárásával és szűkszavúságával, lényegrejtő körülményességgel adja a jegyző tudtára, hogy a határozatból a mai napon aligha lesz valami, mert a testület tagjai privát dolgaik után járnak. Íme egy-két válasz a türelmetlenkedő jegyző kérdéseire.

A jegyző: Itthon van Veres Pál?

A bíró: Hát bizony Veres koma nincs itthon, kiment kapálni.

A jegyző: Hát Kovács?

A bíró: Asse igen lesz itthon, mert fuvarba ment.

A jegyző: A pap csak itthon van?

A bíró: Aha, a tiszteletes úr! De asse igen van itthon, mert neki ment fuvarba Kovács szomszéd. Ütet vitte be a városba.

A jegyző: No, de hát a tanító csak itthon van!

A bíró: Ammán mindig itthon szok lenni. Csak ippen most láttam az imint, hogy kiment a határba, hogy aszongya mán megnézi a lucernát.

Fontos szerep a bíróé: alighanem azért nyúlik a felvonás feléig ez a tétlen várakozás, hogy Móricz Zsigmond ünnepet rendezzen a népi észjárásnak. Olyan, tiszta komikumban tobzódó ünnepet, amelyben „egy alföldi kis magyar

falu” bírója megmérkőzteti a hétköznapi élet valóságát a jegyző törvényes hatalmával, mégpedig valami csöndes belső nevetés és népmesei bölcsesség kíséretében.

A jegyző: Na, hát az ördög legyen maguk közt végrehajtó hatalom! Rendelhet itt a törvény, amit akar.

A bíró: Hát bizony! a rendelhet, amit csak akar!

Laczkó Gézának nem tetszett ez a párbeszéd; azt írta a Nyugatban⁷, hogy árt a darabnak „a nembeszélés: a jegyző föláll, a jegyző leül és nem beszél eleget, s a dolog nem halad előre”.

Móricz egyfelvonásosainak talán ez az egyik legértékesebb poétikai újdonsága: megtörte a „csak beszélés” egyeduralmát, s a „nem beszélés” dramaturgiai helyén meg bővítette (vagy kikénszerűtette!) a színházi (a színészi) játék lehetőségét is, szükségességét is. (Ebben a jelenetben például nemcsak mulattató az egyre izgágább jegyző testbeszédének és a bíró egyre komótosabb mozdulatainak az ellentéte, de akár magában eldöntheti a két ember „hatalmi” versengését.)

A másik életkép: a dohányos és felesége jelenése ugyanitt. Ügyük az első pillanatban az egyszerű nép ügyefogyott szerencsétlenkedését ígéri: Tokány József és szemrevaló asszonya között mindennapos a koccanás, hogy az asszony csak a „rajta valóval” jött a házasságba. A dohányos merészet határozott: elválík Erzsébettől. S ha rámegegy is a háza erre válásra, akkor is nyer, mert egy életre magához köti az asszonyt, aki tartozik „ledolgozni” az elveszített ház árát. Amivel viszont egy életre megmenti a szerelmet. A szerelmüket.

Azért hívatta őket a jegyző, mert megjött az ítélet: „Királyőfelsége nevében a törvény elválasztotta magát a feleségétől.”

A dohányost kielégítette „királyőfelsége”, ám előállott az igazi szándékkal: köszönik szépen, de ők továbbra is egy fedél alatt maradnak.

A jegyző: Ejha! Egy asztallal, egy ággal?

A dohányos: Aha.

A dohányosné: Igenis.

A hivatali gondolkodáshoz szokott jegyző nem érti Tokányék logikáját.

A jegyző: Na hallja kend! Sok bolondot hallottam életemben, de még ilyet nem!... Hát nem sajnálja a házát?

A dohányos: Hogy sajnálnám? Itt az asszony, ürá kötöttem a házam (...), hát most már dógozza le! (Szerelmesen összenéznek.)

Ahogy József és Erzsébet „szerelmesen összenéznek”, és ahogy az ajtó napfényes sávjában távolodnak, a jegyző is megérezhetett valamit, ami túl van a jog és a hasznosság határain: megérezte a dohányosok „igazát”, és talán annak irracionális szépségét is. Ahogy utánuk nézett:

„Szépek, szépek! Élnek, virítanak, mint a mezőnek virágai!”

Mindez gyönyörűséggel tölti el az olvasót, mert kiről is mondta a jegyző, hogy „a mezőnek virágai”? Olyan emberekről, akiket még a falusi bíró is lenéz: „Duhányosok!... Paraszt nem pusztítja el a házát!... (Legyint.) Duhányos, hát duhányos...”

Ez az emelkedett-szép felvonásvég olyasvalamit sugall: van még idill (milyen fontos lesz az idill Móricz számára a későbbi évtizedekben!), kerül ember is, aki „elpusztítja házát” – a szerelemért!

⁷ Laczkó Géza: *Móricz Zsigmond a Nemzetiben*, Nyugat, 1911. ápr. 16.

Kend a pap? (Komédia egy felvonásban). Komédia – egy református gyülekezetben.

A tiszteletes mai prédikációját hívei a színéről és a visszajáról egyaránt készpénznek vették. A beszéd kulcsmondata Pál apostolnak „a Korinthusbeliekhez írott első levele hetedik részének 10. verséből” vétetett: „(...) nem én, hanem az Úr hagyja, hogy az asszony az ő férjét el ne hagyja!”

Megbolydult a falu.

A bolydulás a paplakban kezdődött: a tűrésben eltelt harmincegy esztendő után fellázadt a papné: úgy érezte, személyesen neki szólt az apostoli igébe rejtett lecke, s ezzel a tizedik verssel el is van intézve életük három évtizede. Még a templomban döntött: itt hagyja az urát!

Átjött a tanító. Panaszkodni jött: negyvenesztendei házasság után azzal állt elő a felesége, hogy sorsára hagyja. Jött az asszony is: köszönetet mondani a tiszteletes szavaiért, ám ő szembemegy az apostollal, s bizony „elhagyja az ő férjét”.

„Jaj, édes tiszteletes uram, de nagy az én bánatom! Jaj, de fáj az én szívem! (...) Hogy az én uram így megváltozott. Nem az már, aki volt. (...) De aki angyala van, nem azért mostam negyven esztendeig az uramra, hogy most elcsavarják a fejét. (...) De ha én elhagyom, majd meglátom, akkor is utána szalad-e a botoskisasszony?”

Ezután egy felindult juhász rontott rá a tiszteletesre: „Kend a pap?” Mert az ő felesége meg éppen hogy visszajött, a mai prédikáció visszatérítette. A juhász átkozódik, a juhászné, aki a férje után futott, hálálkodik.

„Ó, édes egy jó tiszteletes uram, áldom az eszit, amit ma beszélt a templomba. Jaj, de jó, hogy visszamentem, mert már éppen szekeret akartam fogadni, hogy elvigye a kis himi-humimat világgá... mert bottal vert. (...) Jaj, de amikor megértettem, hogy a legboldogabb házasság is tele van bajjal, mindjárt erre az én életemre gondoltam, hogy beh igaz. Hogy az a jóisten ő szent felesége azt parancsolja, hogy senki az ő urát el ne hagyja, hát elgondoltam, hogy én istenem, milyen nagy vétket akartam...”

Nagy itt az össznépi zűrzavar!

Aztán, ki tudja, miért, talán mert közeledik a felvonás vége, éppen a legprimitívebb, a társadalmi helyzetéből adódóan legkiszolgáltatottabb asszony „érveire” a tanítóné s végül a papné is, mintha vezényszóra, kapitulált. Akárcsak a francia szalondrámákban, pillanatok alatt helyreállt a kiindulási helyzetnél is nagyobb rend és béke. A tanítóék más faluba költöznek („Legalább meglátja a feleségem, hogy ilyen helyről is elmegyek őrte.”). A papné, a felvonás első felének lélektani forradalmára hirtelen (rejtély, miért?) ugyancsak jóváhagyta az eltelt évtizedeket, ráadásul már tetszett is neki a rendetlen külsején valamicskét igazító férje.

Erre a komédiára az áment természetesen a tiszteletes mondja ki; s ha az „ige” megadta a kezdet bolydulási energiáját, lett a megbékélésnek is kovásza: „A boldog házasságok az égben köttetnek. És ha egyszer rajtunk a pecsét, hogy boldogok vagyunk, akkor boldogok is vagyunk örökkön-örökké, ámen!”

Ebben a darabban végre van értelme a jelenetekre osztásnak, csak éppen nem tizenegyre! Ez a felvonás három komédiás élet kis szeletét mutatja meg: a papékét, a tanítóékét és a juhászékét úgy, hogy az első és a másik kettő kö-

zött erős a cezúra. A papék vasárnap délutánjával akar legtöbbet elmondani; elsősorban a papné gátszakadásszerű lélektani színvallásával egy látszatra nyugodt, harmonikus, valójában azonban tartalmatlan és unalmas házasság harmincegy évéről. Harmincegy esztendő villan fel egy-két perc alatt két különböző élmény- és lélektárukozásban.

Az abszurd módon élt életet abszurd dialógus hitelesíti. Az alábbi idézet a papék „társalgásából” már szinte előlegezi az abszurd színház dialógusait. Ezek a humor és a „tisza komikum” hullámvásában egymás mellett elszálló „szövegek” éppúgy hatnak, mint *A kopasz énekesnő*-beli házaspároké, s éppúgy reagál rájuk az olvasó is: előbb felnevet tiszta szívből (mert „poén” csattan bennük), azután ez a nevetés kényszeredett vigyorra torzul (mert felismeri: a „poén” a mindennapi élet, benne a saját élete abszurditása is!).

Vasárnap délután a bibliotékában, ama bizonyos prédikáció után. November.

A pap: (...) Fúj a szél.

A papné: Fúj.

A pap: Nagyon fúj...

A papné: Nagyon.

A pap: (...) Cudar november. (Visszanéz) Cudar november!

A papné: (ásít) Cudar.

A pap: Nagyon cudar.

A papné: Nagyon.

A pap: Unalmas november.

A papné: (élénken) Nagyon unalmas.

A papné kizökkent a gépies dialógusból: férje rutinszerűen kimondott szava, „unalmas”, szíven ütötte. Rádöbbsent: ennek a szónak van jelentése! Az ő számára mindenképpen. Ezért az „élénken”. Az „unalmas” – az asszony életének hirtelen felismert (megtalált?) kulcsszava.

A pap: (sétál) Ha legalább vendég jönne.

A papné: Jó volna.

A pap: Így bizony unalmas.

A papné: Így!... Kettesben!... Nagyon unalmas!

És nagyon abszurd, az kiváltképp, hogy a derék tiszteletes milyen nehezen fogja fel, hogy más ez az utolsó néhány mondat, mint amilyeneket harminc esztendőn át (és még néhány perccel ezelőtt is) mondogattak. Ám a folytatásban nyoma sincs a gépiességnek; mindketten tudják, hogy szavaikkal érvelnek. A fokozódó abszurditás abból táplálkozik, hogy más-más igazság mellett. A megélt esztendők a pap számára csupa emlékezetes és jelentős eseményt idéznek fel, az asszony életében a legelső kivételével nyom nélkül, kiváltképp érdekesség nélkül ment el valamennyi.

A pap: (...) Hány ilyen unalmas telünk volt már? Kettesben?

A papné: Harminc!

A pap: Har-minc! Ugyan, lelkem, hiszen összesen harmincegy éves házások vagyunk.

A papné: Az első tél nem volt unalmas.

A pap: Még a második se.

A papné: Na.

A pap. A harmadik se. Tudod, 81-ben. Akkor volt az a víg farsang.

A papné: Sok vendégünk volt.

A pap: A negyedik tél se volt unalmas. Akkor halt meg Rozi nénéd. ...Fiala kántor... a fias tehenünk.

A papné: Sok halottunk volt!

A pap: (...) Az ötödik tél se volt unalmas. Akkor lettem egyházmegyei aljegyző.

A papné: Boldog voltál.

(...)

A pap: (...) Hiszen minden télen volt valami érdekes! Hiszen minden tél érdekes volt... Na! (lehajlik feléje) Hát hány unalmas telünk volt?

A papné: Harminc!

A papék helyzetét tehát az jellemzi, hogy harmincegy évük egyenlege más a pap számláján, és más a papnéén. Ahogy harmincegy évig nem változott semmi, a mai nap is eseménytelen maradt volna, ha a prédikációjától eltelt és öntelt pap nem várt volna házi üneplést, valamint ha ostoba módon nem tévelyedik el addig a meggondolatlanságig, hogy ezt a vasárnap délutánt unalmasnak nevezze csak azért, mert prédikációja nem mozdította ki sarkából a földnek ezt a kis darabkáját, ahol él.

Így azonban komédiás helyzetek sora lett belőle. Először is magáé a papé, aki a németből fordított beszédéért határtalan sikerre számított, másodsor megint a papé, aki múltbeli hiúságokat és semmiségeket nevezett ki érdekes életnek, harmadjára kettejüké, hiszen a két szólam komédiás életekből (két, külön is komédiás életből) fakad, s végül azzal, hogy mindezek után az égvilágon semmi sem változott, elpukkant a felvonás egészét körülvevő buborék is: a sok hűhó a papéknál sem lett más, mint hűhó – semmiért.

A tiszteletes magatartását joggal vehetné célba a satíra, ha maga a hős élete nem lett volna oly végtelenül kisszerű; így azonban a satírához elengedhetetlen fölényt a száanalom váltotta fel, s végeredményben Móricz a súlytalanság „tisza komikumával” vontta be alakját, hozzá adagolva csöppnyi együttérzést, azaz valami humorfélét.

A papné fordított ívű pályát jár be a komédiában: eleinte egy Bovaryné sejtett fel benne (de legalább az esztendővel későbbi regény, *Az Isten háta mögött* Veres tanítónéjának előképe); fanyar humor készülődött kedélyében az ironia felé mozdulni, ám az író kifürkészhetetlen (?) akaratából egy népszínműben is motiválatlan visszakozz lett a vége. (Ez a hűhó pláne sok a semmiért!)

A felvonás második fele (a tanítóékkal és a juhászékkal): komédiázás a papi prédikációval és a prédikációról. Komikumát a „magasztosnak” kinevetése adja; minthogy a papi szó a hirdetett ige ellenkezőjét is jelentheti, a népi észjárás arra jut vele, hogy mindenki úgy él az apostolok szavával (és voltaképpen bármilyen ígével), ahogy számára előnyös és hasznos.

Végezetül: végy két jó színészt, nem árt, ha többet, s a *Kend a pap?* – ma is siker lesz!

Íme a novellákra épített három egyfelvonásos, melyet *Falu* címmel mutatott be a Nemzeti Színház 1911 áprilisában. Nem sok értelme lenne esztétikai összevetésnek; tudott dolog, hogy Móricz novelláinak többsége ezekben az

években már a magyar kispróza legjavához tartozott, egyfelvonásos színművet azonban írtak jobbat is az évtized színműirodalmában.

De nem a falu világról, nem a falusi életről, nem a parasztról. A bemutató visszhangja jelezte, hogy éppúgy feladványt jelentettek ezek a föld szagával átítatott apró „csitt-csattok”, ahogy egy évtizeddel korábban Gárdonyi legjobb paraszti tárgyú színműve, *A bor*.

Laczkó Gézának nem tetszett a három egyfelvonásos. Azt írta a Nyugatban, hogy Móricz „(...) a színszerűen fölépített történetet novellisztikusan viszi keresztül”. A *Magyarosanban* a szereplők számát sokallja: „a sok suba lehúzza a drámát”. A *Mint a mezőnek virágai* kapcsán azt jegyzi meg, hogy árt a darabnak a „nem beszélés”. A *Kend a pap?* epikus elemei „egy kissé nyújtottá teszik a darabot”.⁸

Az előadás sem tetszett: „(...) a Nemzeti a Móricz-estet is megragadta annak bebizonyítására, hogy az ország első színháza nem egyszersmind első színpada is”.

Bányai Elemér a Magyar Nemzetben írt,⁹ mégpedig a premier másnapján: hamar és elhamarkodottan! A Zuboly álnéven publikáló kitűnő tollú újságíró Ady Endre a „jóságos, verekedő emberek” között tartotta számon. Móricz népszerűségének, az egyfelvonásosok valóságképének megítélésében Zuboly csak „verekedő” volt, „jóságos” nem.

Olyan megállapítással kezdődik kritikája, mintha 1911-ben még semmit nem olvasott volna Móricztól; sem a *Hét krajcárt*, sem a *Sárarynyt*:

„A faluból ez a három egyfelvonásos (...) csak népszínmű-kliséket mutogat, a népéletből ellenben annyi banalitást, hogy egyenesen provokálja azt a gyanút, hogy Móricz minden népies látszata mellett is a népéletet csak irodalmi reminiscenciákon, külsőségeken és üres trükkökön keresztül ismeri. (...) Megfigyelő, előkelő idegen ő a népélet világában, ezért az alakjai (...) olyan műparasztok és koholt figurák, mint a régebbi népszínmű-irodalom idealizált személyiségei. (...) Móricz nagyon kedélyes valaminek láttatja a falut. (...) Kedélyes álláspontja akkor is megmarad, mikor a falu harcait, emberi csatáit és különös típusait akarja rajzolni, mert csak kuriózumszerűségek és külső vonások ragadják meg a figyelmét (...).”

Zuboly írásának tulajdonképpen az a baja, hogy a szépirodalom művészi igazságán a publicisztika valóságképét kéri számon. Ilyeneket vet Móricz szemére:

„Kérdezem (...) a szerzőt, méltóztatta-e olvasni a napokban a napihírt, hogy egy kóbor cigányasszony hogyan adta csendőrkézre egy lopási ügyben az urát (...).

Nézem a fegyházak listáját és látom, hogy kilencvenöt százalékban itt van a falu borzalmas képviselete. Nézem a messzeségbe induló kivándorlóhajót és látom a kedélyes emberek ezreit az országból menekülni. Visz az utam a járásbíróságok, törvényszékek, kórházak, kaszárnyák, mezőföldek (...) tájékára. Szárazon és vízen, piszokban, nyomorban (...) mindenütt ott a falu.”

⁸ Laczkó Géza, i. m.

⁹ In: *Bányai Elemér válogatott munkái*, B. 1916, Bp-i Újságírók Egyesülete, Összeállította: Mikés Lajos

Kosztolányi Dezsőnek A Hét 1911. április 19-i számában megjelent „tudósítása” azt bizonyította, hogy az ő számára nem volt rejtvény a három kis darab.

„Olvasom a könyveit, s úgy találom, hogy a nép neki misztérium. Hisz benne, mint a vallásban, mint egy öröktől örökig tartó eposzeiában. Nem néprajzi sajátosságok vagy a kolorit érdeklik, de valami más. »Vén mesemondók, akik formában is a kirgiz puszták kemény típusát őrzik, jól ismerik a király tizenkét leányát, a szent hold minden fordulásának összes jelentését, s ha a kútból vizet húznak, visszaloccsantják a fölit, ki tudja már, miért: a földben lakó örök isten tiszteletére.« Vagy másutt: »Úgy halad el a csikorgó parketten, mint egy őspogány, mint Árpád daliái közül egy (...)«.¹⁰

Kosztolányi úgy írt erről a három kis darabról, ahogy igazán jelentős színházi élményről szokott: a színházat szerető néző szólt a költő szívével és szavával, máig érvényeset fogalmazva meg az utókor számára is.

„Mit láttunk a Nemzeti Színházban? Három kis darabot. Villanásokat, epizódokat az ősi eposzeiából. (...) Előadás előtt valaki elmesélte a soványnak s vérszegénynek tűnő meséket. Hogy a kovács, akinek elcsábították a leányát, mint sújtja agyon egy ökölcsapással a kis falusi tanítót. Hogy a dohányos paraszt meg a felesége mint békül össze, a válópör tövében, az igazat osztó természet által, mely nőtteti, megáldja, gazdagítja az ő parasztszerelmüket, mint a búzát. Hogy a tiszteletest mint hurkolják körül saját kacskaringós frázisai.”

A Nemzeti Színházban pedig ezt látta 1911. április 7-én.

„Mind a három darab idill. De mind a háromban vannak olyan pillanatok, amikor szeretnők megállítani az órákat. Nem tagadom, hogy akkor se válnak drámává, képek maradnak akkor is, s kétes, csakugyan emberek-e a szereplők, tud-e a sorsuk, az életük, a szavuk mindentől függetlenül érdekelni, vagy csak alakok? Móricz Zsigmond, aki a regényben és a novellában már alkotott monumentálisat, a *Sári búr* s a *Falu* után még mindig adós valamivel. Ezek kedves, kedves, kedves darabok. Gárdonyi Géza drámájához merem hasonlítani, *A bor*-hoz. Ámde Móricz Zsigmond ambíciója más utak felé visz. Kemény, erőteljes egyéniségéből egy nagyszerű, mindent összefogó drámát várunk.”

¹⁰ Kosztolányi Dezső Móricz Sárarany c. regényéből vette az idézett mondatokat.